

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ

CHARACTERISTICS OF CRIMINAL LAW IMPACT ON CRIMINAL OFFENCES AGAINST PUBLIC MORALITY

Бойченко В.П., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена питанням особливостей кримінально-правового впливу на правопорушення проти суспільної моралі. Моральність у кримінально-правовому сенсі це суспільні відносини, що формуються і розвиваються в суспільстві, задля забезпечення шанобливого ставлення одних людей до інших, сором'язливості, поваги до загальнолюдських цінностей, що утвердилися в суспільстві, недотримання яких особою призводить до громадського осуду і впливає на рівень культурного і духовного розвитку її як особистості. Під кримінально-правовою охороною розуміють заходи по забезпеченню безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для особи, суспільства та держави правопорушень та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу.

Удосконалення правових механізмів регулювання суспільних відносин, що виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритетним напрямком державної політики (у тому числі і кримінальної політики) в галузі забезпечення моральні і духовної безпеки особистості, суспільства і держави. Здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України. Встановлено, що кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності мають виключно антропологічний характер виникнення та розвитку. Злочини проти моральності у цілях нашого дослідження можна визначити як умисні суспільно-небезпечні посягання на моральні основи життя суспільства, взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність. Суспільна мораль є комплексним регулятором у системі сучасного соціального контролю, що забезпечує взаємні обов'язки держави, суспільства та особистості з приводу їх нормального функціонування. Поруч з цим, право на повстання, право на девіацію, право на особисті відхилення від публічних стереотипів не завжди підтримуються пануючою у суспільстві системою норм: у кримінальних правопорушеннях проти суспільної моральності визначення суспільної небезпеки носить соціально-політичний характер, незалежно від маючої детермінаційну значущість суб'єктної складової.

Ключові слова: мораль, моральність, кримінальне правопорушення, механізм правового регулювання, кримінальна відповідальність.

The article is devoted to the specifics of criminal law influence on offenses against public morals. Morality in the sense of criminal law is social relations that are formed and developed in society, in order to ensure the respectful attitude of some people to others, shyness, respect for universal human values established in society, non-observance of which by a person leads to public condemnation and affects the level of cultural and spiritual development of her as an individual. Criminal law protection means measures to ensure the safety of existing social relations and interests and to prevent citizens from criminal offenses by defining in the criminal law offenses harmful to the individual, society and the state and establishing criminal punishments and other measures of criminal law influence for their commission.

Improvement of legal mechanisms for regulating social relations arising in the spiritual sphere should become a priority direction of state policy (including criminal policy) in the field of ensuring moral and spiritual security of the individual, society and the state. The implementation of such a policy presupposes, in particular, the improvement of the existing system and legal features of the components of relevant crimes, as well as the development of new components of crimes (taking into account the specifics of both criminal responsibility and the spiritual sphere of life) and the inclusion of relevant legal norms in the current Criminal Code of Ukraine. It has been established that criminal offenses against public order and morality have an exclusively anthropological nature of origin and development. For the purposes of our research, crimes against morality can be defined as intentional socially dangerous encroachments on the moral foundations of society, protected by the law on criminal liability. Social morality is a complex regulator in the system of modern social control, which ensures the mutual obligations of the state, society and the individual regarding their normal functioning. In addition, the right to revolt, the right to deviation, the right to personal deviations from public stereotypes are not always supported by the prevailing system of norms in society: in criminal offenses against public morality, the definition of public danger is of a socio-political nature, regardless of the determining significance of sub object component.

Key words: morality, criminal offense, mechanism of legal regulation, criminal liability.

Співвідношенню «аморального» і «злочинного» в теорії права та кримінального права приділяється неабияка увага. Однією з основних проблем динаміки кримінального права сьогодні є не стільки проблема генези покарання, його обсягу та мети, як проблема заборони діяння КК, межа кримінальної протиправності, фактично – координат меж кримінального правопорушення.

Панівна соціальна теорія знаходить своє визначення у відповідних кримінально-правових нормах. За таких умов ми спроможні описати співвідношення кримінально-правових заборон з іншими нормами, визначити буття кримінально-правової норми як у сфері права, так і закону з урахуванням панівної соціальної теорії та лише стосовно поточного історичного моменту.

Для кримінального права такий підхід означає, що у будь-якому типі цивілізації право є невід'ємна складова частина культури суспільства, і якщо знищити який-небудь елемент системи права (наприклад, заборонити шкідливий правовий звичай), то уся етнокультурна сис-

тема, тобто і народ, що живе в ній, можуть бути схильні до загрози деградації і загибелі. Така оцінка витікає з переконання що право є форма колективної адаптації спільності до місця її існування.

Кримінальне право у такому розумінні розглядається як система взаємозв'язаних зобов'язань, що розглядаються як право на одній стороні і що визнаються як обов'язок на іншій стороні.

У книзі «Кінець історії і остання людина» Френсіс Фукуяма продовжує цю лінію і стверджує, що поширення в світі ліберальної демократії західного зразка свідчить про кінцеву точку соціокультурної еволюції людства і формування остаточної форми уряду [1], для якого права та свободи людини та громадянина є фундаментом та кінцевою метою еволюції. У такому контексті, керуючись домінуючим сьогодні принципом ліберальної демократії, можна казати про різні рівні кримінально-правового регулювання.

Злочинним може бути визнано діяння на рівні етносу, народу. Фахівці в галузі вивчення слов'янського права

вказують, що основним елементом слов'янської правосвідомості є почуття справедливості – несправедливості, обов'язки і відповідальність, солідарність.

Говорячи про кримінальне право у його антропологічному вимірі В.О. Туляков виділяє [2]:

– на рівні соціальної групи (мікроуголовне право, - сукупність норм, первинно визначають злочинність і караність діянь з точки зору етнічної - роми, козаки або інституційної структури, роду - патріархальні семи, культури мікросоціальної групи, спільності);

– на рівні суспільства (кримінальне право як цінність, право і неправо, ідеологічний і релігійний сенс та почуття кримінальності);

– на рівні держави («класична» теорія про злочини і покарання, підкріплена примусовою силою держави);

– на рівні міжнародних утворень інституційного характеру - корпорацій, картелів, міжнародних асоціацій, організацій аж до транснаціональних організованих злочинних груп (кримінально-правові аспекти *lex mercatoris*, *lex sportiva*, *lex medicinae*, *lex criminalis* і т.п.), що служить інструментом забезпечення ефективності функціонування інституту;

– на рівні міждержавних утворень (наднаціональне кримінальне право Європейського союзу є, на думку фахівців, компенсаційним інструментом для нейтралізації прогалів в системі національного захисту прав і свобод людини і громадянина від кримінальних правопорушень);

– на рівні міжнародному (міжнародне кримінальне право злочинів міжнародного характеру і право міжнародних злочинів) [2]

Посидуючи матеріально-правовий та процесуальний сенс правової реалії, слід зазначити, що, запропоноване антропологією вирішення проблеми ідентифікації кримінального права дозволяє виділити в ньому внутрішню структуру, а саме: норми права і правові відносини.

Всебічне, більш глибоке дослідження питання про структуру права, передбачає використання інституційного методу, в рамках якого існує можливість вивчати як місце, так і роль кожного елемента права (взаємодія правових ідей, правових норм і правових відносин).

Як відомо, КК України 2001 р. встановив відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності в розділі XII.

У діючому КК України 2001 р. законодавець майже після сторічної перерви наділив кримінальні правопорушення проти моральності самостійним статусом. Однак, відокремлення в КК України 2001 р. кримінальних правопорушень, які аналізуються, в самостійний розділ обумовлено не тільки і не стільки даниною законодавчої традиції, скільки існуючим станом моралістичних устоїв суспільства, які на сучасному етапі розвитку держави потребують кримінально-правового захисту [3].

На сьогодні КК України, а саме, як зазначалося, розділ XII, виокремлює злочини проти громадського порядку та моральності. Суспільна небезпека цих діянь полягає в тому, що вони заподіють або ставлять під загрозу заподіяння істотної шкоди громадському порядку та моральним основам життя суспільства. Сукупність цих відносин і є родовим об'єктом зазначених злочинів. У цілому, можна констатувати, що, як кримінально-правові поняття громадський порядок та моральність істотно відрізняються між собою. Відповідні суспільні відносини становлять не єдиний родовий об'єкт, а дві різні відносно відокремлені групи суспільних відносин, кожна з яких заслуговує на те, щоб становити самостійний об'єкт кримінально-правової охорони.

Сказане означає, що забезпечення моральності неможливо без належної державно-правової охорони і інших суспільно-важливих відносин - політичних, економічних, екологічних тощо, оскільки всі вони тісно пов'язані і утворюють те моральне, природно необхідне середовище життєдіяльності суспільства.

Розділ XII КК України називається «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності». Очевидна вказівка на дві групи суспільних відносин – громадський порядок та моральність. При цьому у літературі висловлюються, принаймні, дві позиції з приводу такого симбіозу об'єктів. Перша позиція полягає у тому, що «громадський порядок та моральність» є єдиним, нерозривним об'єктом кримінально-правової охорони, тобто при вчиненні злочинних діянь, передбачених даним розділом, обидва об'єкта порушуються одночасно, паралельно. Слід зазначити, що, виходячи з правил законодавчої техніки та, врешті, логіки, так воно і повинно бути. Зміст другої позиції у тому, що громадський порядок та моральність - це два самостійні видові об'єкти, штучно об'єднані у межах одного розділу кримінального закону (Н.О. Горб, В.В. Кузнецов, Л.С. Кучанська, С.П. Репецький). Тобто законодавець в одному розділі КК України забезпечив кримінально-правовою охороною два окремі об'єкти – громадський порядок та моральність.

Мораль – система поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві. Мораль – один з основних способів нормативної регуляції дій людини. Мораль і право тісно переплітаються. Моральні норми ідеології суспільства, яка домінує у державі, втілюються в законодавчих актах. І моральні, і правові норми є соціальними. Спільним для них є те, що обидва види слугують для регулювання і оцінки вчинків індивіда. До відмінностей можна віднести наступне:

1) право розробляється державою, мораль – суспільством;

2) право закріплене в державних актах, мораль – ні;

3) за порушення норми права передбачаються санкції держави, за порушення норми моралі – суспільний осуд та критика.

Моральність – це порядок відносин між людьми, що існує в суспільстві за умови дотримання норм моралі. Суспільна моральність – це погляди, уявлення і правила, що визначають поведінку, духовні та моральні якості, необхідні людині в суспільстві, та відповідні правила, що визначають умови нормального громадського життя людей.

Необхідність реагування держави у цих питаннях також обумовлена нагромадженням в суспільстві відповідних соціально-економічних, політичних та етико-культурологічних передумов, а саме:

I група – соціально-економічні: а) деформація зайнятості; б) падіння рівня життя середньостатистичної сім'ї та її можливості забезпечити духовно-культурну передачу способу життя; в) капіталізація і комерціалізація духовної культури; г) зменшення бюджетної підтримки духовної культури.

II група – ціннісно-орієнтаційні: а) зміна ціннісних орієнтацій суспільства; б) зміни у побутовій культурі (поширення алкоголізму та тютюнопаління і т.п.); в) звуження доступності користування надбаннями культури для представників малозабезпечених та навіть середнього достатку сімей.

III група – соціально-деформаційні: а) проникнення насильства у засоби масової інформації та духовну культуру, а потім у сім'ю та побут; б) люмпенізація, сексизм та еротизація культури; в) «засмічення» Інтернет-мережі насильством, порнографією і т.д. на фоні швидкої інформатизації та комп'ютеризації життя; г) тенденції до заміщення виховної функції освіти розширенням її інформативно-навчальної функції.

Більшість з них пов'язана із особистісними характеристиками, має вплив на соціалізацію та вільний розвиток людини. Тому кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності мають виключно антропологічний характер виникнення та розвитку.

Злочини проти моралі можна визначити як умисні суспільно-небезпечні посягання на моральні основи життя

суспільства, взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність [4].

Це такі кримінальні правопорушення проти моралі як: наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого – ст. 297 КК України, незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини – ст. 298 КК України, знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду – ст. 298¹ КК України, жорстоке поводження з тваринами – ст. 299 КК України, ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію – ст. 300 КК України, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів – ст. 301 КК України, створення або утримання місць розпусти і звідництво – ст. 302 КК України, сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією – ст. 303 КК України, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність – ст. 304 КК України).

Як бачимо, законодавець з метою захисту моральності громадян країни, та керуючись загальними конвенційними нормами, які стосуються певних криміногенних передумов десоціалізації особи, що належать до сфери моральності, послідовно розвиває цю проблематику.

Задля цього, А.В. Савченко та С.П. Репецький у монографії на тему «Суспільна моральність як об'єкт злочинних посягань» запропонували виділити злочини проти суспільної моральності в окремий (самостійний) розділ Особливої частини КК України, зокрема Розділ XII-1 (як варіант: слід змінити назву Розділу XII Особливої частини КК України на «Злочини проти громадського порядку та суспільної моральності») [5].

Л.С. Кучанська додатково встановила, що до системи злочинів проти моральності, передбачених Розділом XII КК України можуть бути віднесені: 1) осквернення релігійних святинь (ст. 179 КК України); 2) посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК України); 3) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК України); 4) розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України); 5) злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України). [6, с. 122]

Звідси об'єктом кримінального правового впливу на правопорушення проти моралі, на нашу думку, слід визнавати:

1) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону (впливаючи на які здійснюється охоронна функція кримінального права);

2) суспільні відносини, які виникають в момент вчинення злочину (впливаючи на які здійснюється регулятивна функція кримінального права);

3) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону та суспільні відносини, які виникають у момент вчинення злочину (впливаючи на які здійснюється виховна функція кримінального права);

4) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону та суспільні відносини, які виникають у момент вчинення злочину (впливаючи на які, здійснюється превентивна (попереджувальна) функція кримінального права).

Таке визначення меж реалізації об'єкта кримінального права пов'язано, насамперед, з необхідністю конкретизації відповідних функцій кримінального права. Безперечно, поняття таких видів функцій кримінального права має умовний характер. Оскільки виховна та превентивна функції, як ми бачимо, реалізується через охоронну та регулятивну функцію, що дає підстави деяким науковцям не ідентифікувати такі функції. Не вступаючи у полеміку з цього питання, для нас є головним на цьому етапі дослідження виділення окремої охоронної функції

кримінального права, яка упорядковує суспільні відносини, що виникають з моменту набуття чинності закону про кримінальну відповідальність і завершуються вчиненням злочину.

Якщо аксіоматично визнати моральність самостійним об'єктом, то виникає питання, чому інші склади злочинів, що також посягають на моральність (наприклад, передбачений ст. 181 КК України) передбачені в інших розділах кримінального закону. Очевидно, що на таке запитання немає обґрунтованої та адекватної відповіді.

Таким чином, значення суспільної моралі полягає в тому, що вона виступає умовою, що дозволяє суспільству зберігати життєво важливі підвалини, норми, що утворилися в межах певного історичного розвитку. Якщо так, то оскільки суспільна мораль є об'єктивна і необхідна передумова збереження і подальшого поступального розвитку культури суспільства і його життєдіяльності, функцію кримінально-правової охорони моральності від злочинних посягань виконує в цей час наступна система норм кримінального закону:

1) норми, покликані забезпечити збереження пам'яток – об'єктів культурної спадщини як матеріальних втілень або виразників духовності українського народу: контрабанда (ст. 201 КК України); знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці (ст. 298 КК України); знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298¹ КК України);

2) норми, що встановлюють злочинність діянь, які посягають на суспільну моральність, у тому числі норми, що визначають умови кримінальної протиправності деяких проявів так званої контркультури: ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України); створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК України); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України); ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300 КК України); наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України); жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України);

3) норми КК України про злочинні посягання в сфері релігійних відносин: порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 КК України); пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК України); незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК України); перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України); посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК України).

Зазначені суспільно небезпечні діяння, на наш погляд, характеризуються очевидною спільністю їхньої юридичної природи, єдністю їхнього видового об'єкта, у ролі якого виступають суспільні відносини в духовній сфері.

Як бачимо, найважливіші з цих моделей безпосередньо було визначено суто антропологічними характеристиками та факторами ідеологічного характеру, або іншими чинниками, які впливають на соціалізацію суб'єктів кримінальних правовідносин.

Таким чином, на підставі викладеного про зміст поняття суспільної моралі та моральності, її місця і значення в системі громадського порядку і інших об'єктів кримінально-правової охорони можна зробити висновок щодо необхідності удосконалювання правових механізмів регулювання суспільних відносин, що виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритетним напрямком державної політики (у тому числі і кримінальної політики)

в галузі забезпечення моральності і духовної безпеки особистості, суспільства і держави. Здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також

розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фукуяма Ф. Кінець історії? *Вопросы философии*. 1990. № 3. С. 84-118.
2. Туляков В.А. Уровни уголовно-правового регулирования *Актуальные проблемы государства и права*. Вип. 69. 2013. С.141-156.
3. Кучанська Л.С. Злочини проти моральності: історичний аспект *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2004. № 4. С. 103-108.
4. Губарь М.К. Поняття злочинів проти моральності. *Наше право*. 2013. № 13. С. 127-131.
5. Савченко А.В. Суспільна моральність як об'єкт злочинних посягань : моногр. / Савченко А. В., Репецкий С. П. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. 280 с.
6. Кучанська Л.С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одеса, 2007. 212 с.